PDF-XChange Viewer
Click to buy NOW!
www.docu-track.com

KİTAB-I BAHRİYE'DE

VENEDİK ŞEHRİ VE STATO DA MAR

Özgür ORAL*

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'si yalnızca Osmanlı çalışmalarında değil, genel Akdeniz çalışmalarında da temel bir başvuru eseri niteliği taşır. Bu kısa çalışmada Piri Reis'in, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki kadim rakibi olan Venedik ve Venedik deniz devleti (Stato da Mar) hakkındaki gözlemleri ele alınacaktır. Kitâb-ı Bahriye'nin Akdeniz bahsinde ele alınan yerlerin birçoğunun tarihi, Venedik tarihi ile kesişmektedir. Özellikle eserin kaleme alındığı zaman diliminde Akdeniz'de aralarında Kıbrıs ve Girit'in de yer aldığı birçok ada ve liman şehirlerinde hâlâ Venedik kontrolü devam etmektedir. Venedik kontrolündeki yerlerin önde gelenlerinin incelemesine geçmeden önce, Piri Reis'in Venedik şehri ve devleti ile ilgili kaleme aldıklarına göz atmak gerekir.

Venedik Şehri

Piri Reis, öncelikle Venedik şehrinin oluşum sürecine değinir. Lagünlerin, balıkçılar oraya yerleşmeden önce boş olduğundan bahisle, buraya gelen balıkçıların kurmuş oldukları dalyanlardan büyük kârlar elde etmeye başlamaları üzerine buraların yerleşime açıldığını ifade eder. Aslında lagünlerin yerleşime elverişli olmamaları, Venedik şehrinin kurucularının denizin dibine sağlam kazıklar çakmak suretiyle inşa faaliyetlerinde bulunmalarına neden olmuştur. Bu sayede zemin sağlamlaştırılmıştır; bu sağlam zemin üzerine inşa edilen yapılar sayesiyledir ki Venedik şehri oluşturulmuştur.

Piri Reis'in "İmdi buna bir iş gerekdür kim, tâ kıyamete dek anun sebebi ile iş bu şehir şeref bula" şeklinde formüle ettiği, şehir etrafında oluşturulan San Marco (Aziz Markus) kültü, ele alınan diğer bir husustur. Hıristiyanlığın en önemli azizlerinden ve on iki havariden biri olan San Marco, Hıristiyanlıkça kutsal kabul edilen dört İncilden birinin de yazarıdır. Aynı zamanda, Hıristiyanlığın Afrika'ya yayılma sürecinde önemli bir rol oynamış, İskenderiye kilisesini kurarak ilk piskoposu olmuştur. İskenderiye'deki Venedikli tacirler tarafından 828 yılında kemikleri çalınarak Venedik'e götürülmüştür. Bu tarihi hadise Kitâb-ı Bahriye'de şu şekilde yer almıştır:

* Akademisyen

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

"… mesela İsa Nebi aleyhisselamın on iki yari var idi. Bu cümleye Havariyyun kim derler. Kefere tayifesi eydür, mezkurun Havariyyun'un biri işbu San Marko'dur, deyüp mezkur Marko'yu İskenderiye'den uğurlayup hınzır etidir deyü sanduk içine koyup hisar kapusundan taşra çıkarup zikr olunan Venedik şehrine götürmüşler. Anda defn edüp, üzerine bir kilise bina eylemişler. Ol zamandan ta bu zamandan mezkur Marko ile şereflenürler. Marko'nun hazinesi, Marko'nun hisarı, Marko'nun gemileri deyüp sebeblenürler.…"

Öte yandan, Piri Reis, bu konuyu işlerken dönem Avrupa'sının Venediklilere bakışını da yansıtmıştır. "… sayir küffâr, mezkûr Venedik beylerine balıkçıdur diye ta'n ederler…" Aslında kendisini bir şekilde Roma ile ilişkilendirip onun ardılı olduğu iddiasında olan yapıların basit balıkçıların üretmiş oldukları zenginlik karşısındaki belki biraz da kıskançlık içeren böyle bir bakış açısına sahip olmaları anlaşılabilir. Lakin Venedikli "balıkçılar" aşağıda zikredilecek olan kolonizasyon faaliyetleri ve ticari organizasyon sayesinde oldukça karmaşık bir yapıyı tesis etmeyi başarmışlardır. Piri Reis, bunun hakkını verir ve güçlerinin "hasebden ve nesebden" değil "ticaret"ten geldiğinden dem vurur.

Venedik'in yönetim biçimiyle ilgili belki biraz da alaycı sayılabilecek bir tarifte bulunur. Venedik'in yöneticilerine "dozi" yani doç dendiğini ifade ettikten sonra, bunun on ikinin başındaki kişi olduğunu belirtir. Doçun vefatında yeni doçun "zar atmak" suretiyle seçildiği iddiası her ne kadar gerçeği yansıtmasa da monarşinin oldukça güçlü bir politik sistem olduğu bir dönemde bu tarz bir bakış açısı anlaşılabilir.

Venedik şehri ile ilgili ele alınan bir diğer husus ise şehirdeki su kaynakları ile ilgilidir. Lagünler içerisinde kurulmuş olan bir şehrin en büyük problemi içme suyudur. Bu husus, Piri Reis tarafından da belirtilmiş ve şehrin su ihtiyacının su gemileri tarafından çözüldüğü ifade edilmiştir. Buna göre, su gemileri ambarlarını su ile doldurup şehre yanaşmakta ve halk da su ihtiyacını bu şekilde temin etmektedir. Nitekim Venedik haritasında da bu su gemilerini görmek mümkündür.

Venedik körfezine girecek gerek yerli gerek yabancı gemilerin, lagünün fiziki yapısı dolayısıyla kendi başlarına seyahat etmeleri mümkün görünmemektedir. Bu yüzden Venedik Cumhuriyeti lagüne girecek gemilerin bir kılavuz gemi eşliğinde seyahat etmeleri kuralını koymuştur. İstria yarımadasında yer alan,

شهر وندیك
صوفا بنی
صوفا بنی

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com
PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

Venedik'e bağlı bir şehir olan Pranse'den (Porec) bir kılavuz almak zorundadırlar. Aksi durumda, başlarına bir şey gelirse, zararlarını tazmin hususunda Venedik Cumhuriyeti herhangi bir sorumluluk almayacaktır. Piri Reis, "… Venedik şehrinin kurbünde olan kenarlar cümle sığlu yerlerdir. Kenara gemi varmaz…" diyerek gemicileri özellikle lagünün fiziki yapısı dolayısıyla uyarmaktadır. Gemiler San Marco kulesinin tam karşısında yer alan, daha sonra gümrük noktası olarak kullanılan punta della doganaya gelince bu sefer büyük kanaldan başka bir kılavuz gemisi gelip ticaret gemisini kanala sokmaktadır.

Venedik şehrine denizden gitmek istenirse Piri Reis, bunun dört farklı boğaz üzerinden yapılabileceğini söyler. Bu boğazlardan ilki Santa Lite boğazıdır, bugünkü Lido adasının ortasından geçen San Nicolo kanalına tekabül etmektedir. Her ne kadar Piri Reis San Nicolo boğazında burçların varlığından bahsetse ve eserin haritalı nüshalarında bu burçları görmek mümkün olsa da, bugün bu burçlar ayakta değillerdir. Venedik etrafındaki kanallarda günümüzde de devam etmekte olan, çakılan kazıklarla deniz yolu yapma geleneği o zaman da mevcut görünmektedir. Bu boğazdan karaka gibi büyük gemilerin geçmesi sığlığı dolayısıyla mümkün değildir; daha ziyade gökeler tarafından kullanılmaktadır. İkinci boğaz, San Nicolo boğazının lodos tarafında yer alan, Kitâb-ı Bahriye'de Porto de Maluk şeklinde ifade edilmiş olan Malamocco boğazıdır. Büyük gemilerin geçişine elverişli olmayan bu limanın, ancak küçük barçalar tarafından kullanılabileceği belirtilmiştir. Üçüncü boğaz, Malamocco boğazının lodos tarafında yer alan Porto Göze, ya da Chioggia boğazıdır. Bu boğazdan içeri girince Chioggia kalesi yer almaktadır. Son olarak ise, Ferrara Dukalığı ile Venedik Cumhuriyeti arasında sınır vazifesi de gören Piri Reis'in Kanal de Burundula dediği, Brenta nehrinin oluşturduğu kanaldır. Lagünle bağlantısı olmasına rağmen ancak küçük gemiler tarafından kullanılır.

Stato da Mar

Venedik devleti idari olarak iki kısım halinde örgütlenmişti. Bunlardan ilki, Stato da Terra ya da Terraferma diye bilinen Venedik'in anakarada kontrol ettiği yerler, diğeri ise Dalmaçya sahilleri, Ege denizi ve Akdeniz'de kolonileştirdiği liman ve şehirleri kapsayan Stato da Mardır. Bu idari yapı tarih içerisinde değişiklik göstermiş olsa da, İstria, Dalmaçya, Eğriboz, Mora, Ege adaları, Girit ve Kıbrıs'ı içine almaktadır. Kitâb-ı Bahriye'de de bu bölgelere Venedik tarihi ile bağlantılı olarak değinilmektedir. Burada sadece Kitâb-ı Bahriye'nin kaleme alındığı dönemde, Venedik kolonisi olan yerlere değinilecek ve Venedik Cumhuriyeti'nin Akdeniz yapılanmasında en önemli üsleri olan Korfu, Girit ve Kıbrıs konu edilecektir. Korfu, körfezin girişinde bulunması ve donanma üssü olması hasebiyle öne çıkmış; Girit, on üçüncü yüzyılın başında Venedik hakimiyetine girmiş ve bu tarihten 1669 yılında Kandiye Osmanlıların eline geçene kadar Kandiye Dukalığı (Ducato di Candia) olarak önemli bir rol üstlenmiştir; Kıbrıs ise 1494'ten 1571'e kadar olan süreçte Venedik'in Doğu Akdeniz'deki en önemli hammadde kaynağı ve ticari üssü olarak bir misyon üstlenmiştir.

Korfu adası, Venedik'in idari yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır. 1401 yılında Venedik kontrolüne geçmiş olan bu ada, bulunduğu coğrafi konum itibariyle, çok erken tarihlerden itibaren "Venedik'in kapısı" olarak anılmıştır. Akdeniz'den Adriyatik'e girerken, İtalyan yarımadası ve Balkan yarımadasının birbirine en fazla yaklaştıkları noktanın hemen Güney'inde yer aldığından, bir anlamda denizin girişi buradan kontrol edilmektedir.

Piri Reis Korfu adasının önemini anlatırken, amcası Kemal Reis'in sözlerine atıfta bulunur. Kemal Reis'e göre, Venedik'in iki gözü vardır. Sol gözü Moton, sağ gözü ise Korfu'dur. II. Bayezid devrinde her ne kadar Osmanlılar Moton'da hakimiyet tesis etmeyi başarmışsalar da, Korfu kuşatması başarısızlıkla neticelenmiştir. Buna değinen Piri Reis, bu başarısızlığın nedeni olarak donanmanın İstanbul'da çok zaman kaybetmesi sonucunda rüzgârların yön değiştirmesini görmektedir.

Korfu'nun dağlık olduğunu, lakin akarsularının bol olduğunu belirten Piri Reis, adanın en önemli ticari metaının da "bî-bedel hub zeyt yağı" olduğunu yazar. Aynı zamanda balığın da bol oluşu dolayısıyla dalyanlar da oldukça kıymetlidir. Piri Reis, Korfu'da bir dalyan fiyatının dört yüz bin akçe tutarında olduğunu yazar. Osmanlı hakimiyetine yakın bir bölge olduğu için ve Osmanlı tebaası Rumlarla aynı millete mensup oldukları için, Korfu aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne haraç ödemek istemeyen gayri Müslimler için de bir kaçış yeri olmuştur. Rumeli kıyıları ile arasındaki mesafe bazı yerlerde bir buçuk mile kadar düştüğü için, Piri Reis gemileri yan yana koymak suretiyle köprü yapılabileceğini ve bu sayede adaya asker çıkarmanın mümkün olabileceğini düşünmektedir. Adanın jeopolitik önemine olan vukufiyeti, belli ki adaya "alıcı gözle bakmasına" neden olmuştur.

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com
PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

Girit adası, Kitâb-ı Bahriye'de kendisine oldukça geniş yer bulmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Venedik'e bağlı Ducato di Candia'ya ev sahipliği yapan bu adanın kuruluş efsanesi Piri Reis'e göre şu şekildedir: Ada boş bir halde bulunuyorken, Girit isimli bir şahıs bu adayı kendisine karargâh edinmiş, adada şehirler ve köyler oluşturmuştur. Bu yüzden adanın adı Girit diye anılır olmuştur. Girit'in bu ameliyesinde en büyük yardımcısı, Oryan isimli hikmet sahibi bir vezir olmuştur. Bir anlamda adada şehir planlamasını bu şahıs yapmıştır.

Piri Reis, adanın en önemli kalesinin Kandiye olduğunu belirtir. Adanın ortasında yer alan Kandiye buranın yönetimsel merkezidir. Limanı ticari etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Şehirdeki ikinci önemli merkez, Hanya limanıdır. Bu limana coğrafi koşulları dolayısıyla ancak küçük gemiler ve kadırgalar girebilmektedir. Bu iki önemli merkezin dışında ada etrafındaki irili ufaklı gemilerin yanaşmasına müsait limanlar tek tek ele alınarak, tarihi coğrafyaya ilişkin oldukça kıymetli ayrıntılar verilmiştir.

Kıbrıs'ta Venedik idaresi 1489 yılı gibi geç sayılabilecek bir dönemde tesis edilmiş olsa da gerek bu idarenin tesisinden önce, gerekse de adanın 1570 yılında Osmanlıların eline geçmesinden sonra adada Venedik varlığı tüccarlar vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Kitâb-ı Bahriye'nin kaleme alındığı dönemde, ada stato da marın önemli bir unsurudur. Piri Reis de eserinde bu önemli ada hakkında ayrıntılı malumat sunmuştur.

Piri Reis'in öncelikle adanın etrafının Anadolu, Suriye ve Mısır gibi tamamı Müslüman olan unsurlar tarafından çevrilmiş olduğuna dikkat çeker. Ona göre ada "bu cümlenin ortasında tereddütte kalmıştır." Ardından adanın fiziki özelliklerine değinir. Etrafı altı yüz mil kadar olan bu adada dağlar ve akarsular bolca yer almaktadır. Piri Reis ayrıca, adada yedi bin civarında köy olduğunu işitmiştir. Lakin bir vakit bir donanma gemisi ile adaya gittiğinde Piri Reis, oranın önde gelen şahıslarına bu durumun gerçek olup olmadığını sormuş, onlar da bunun eski zamanlar için doğru olduğunu ancak artık bu sayının dört bin civarında olduğunu belirtmişlerdir.

Adanın ticari açıdan oldukça önemli olduğu yukarıda belirtilmişti. Piri Reis de adada çok farklı türlerde ve miktarda meyve, turunç ve limonun bulunduğunu belirtir. Öte yandan şeker üretimi yapılmaktadır. Adanın kıble tarafında bir de tuzlası bulunmaktadır. Bu tuzladan gemiler bolca tuz yüklemektedirler. Bunların yanında Kıbrıs adasındaki limanlar, tatlı su kaynakları ve tarihi coğrafyaya ait ayrıntılar külliyetli yer tutmaktadır.

Yukarıda ele alınan stato da marın bu üç önemli merkezi dışında, Venedik Arnavutluk'unun (Albania Venetia) merkezi olan Kotor; İstria'nın başşehri olan Capo d'Istria, önemli İyon adaları Kefalonya, Zenta, Santa Mavra; on sekizinci yüzyılla birlikte Akdeniz'in en önemli ticari limanlarından biri haline gelecek olan Trieste; Dalmaçya kıyılarındaki Zadar, Şibenik, Castel Nova ve Moggia gibi önemli kıyı şehirleri ve Venedik'e bağlı diğer onlarca liman ve ada Kitâb-ı Bahriye'de kendine yer bulmuştur.

On altıncı yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış olan bu eserde, henüz Venedik Cumhuriyeti'nin denizde güçlü olduğu bir dönemde, bu devletin Levant'taki ve körfezdeki yayılması oldukça iyi resmedilmiş görünmektedir. Limanların büyüklükleri, ne tür gemilerin girişine müsait oldukları, büyümeye elverişli olup olmadıkları, tatlı su kaynaklarının nerelerde bulunduğu, rüzgârların niteliği gibi denizcilerin mutlak surette bilmeleri gereken bilgiler ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Tamamını kendi başına tecrübe etmiş olması pek de mümkün olmayan Piri Reis'in, burada Akdeniz'in ortak bilgi birikimini kâğıda geçirdiğini söylemek mümkündür.